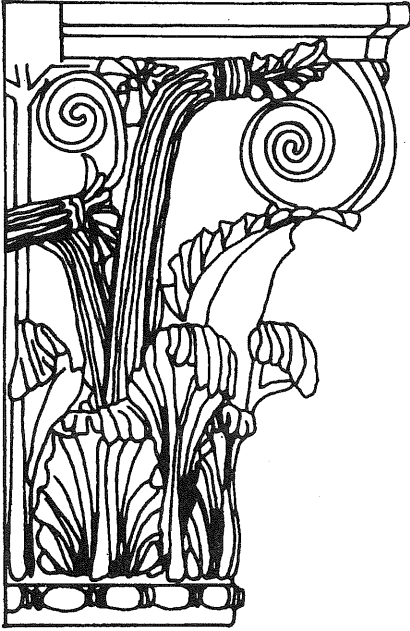

ISSN 1301-7667

MERSİN ÜNİVERSİTESİ
KILIKIA ARKEOLOJİSİNİ ARAŞTIRMA MERKEZİ YAYINLARI

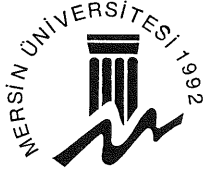
OLBA

II

(ÖZEL SAYI)
II.CİLT

I. Uluslararası Kilikia Arkeolojisi Sempozyumu
Bildirileri

MERSİN 1999

MERSİN ÜNİVERSİTESİ

KILIKIA ARKEOLOJİSİNİ ARAŞTIRMA MERKEZİ YAYINLARI - II

Editör

**Serra DURUGÖNÜL
Murat DURUKAN**

Correspondance addresses for sending articles to following volumes of Olba:

OLBA'nın bundan sonraki sayılarında yayınlanması istenen makaleler için yazışma adresi:

**Mersin Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Arkeoloji Bölümü
Çiftlikköy Kampüsü MERSİN/TÜRKİYE**

e-mail: Kilikia@usa.net

Tel: 0.90 324 361 00 01 (10 hat) / 162

Fax: 0.90 324 361 00 46

**ISSN 1301-7667
MERSİN 1999**

İÇİNDEKİLER

Selim KAPUR	A Review of the Late Quaternary History of Anatolia 253
M. Kemal SERTOK	Kuzey-Batı Dağlık Kilikya'da Yapılan Eski Madencilikle İlgili Bir Araştırma 273
Norbert KARG	Tarsus and Anatolian Chronology in Retrospect 283
Marie Henriette GATES	Kinet Höyük in Eastern Cilicia: A Case Study for Acculturation in Ancient Barbars 303
Thomas MARKSTEINER	Überlegungen bezüglich einer strukturellen Verwandtschaft Achämenidenzeitlicher Gipfelbefestigungen des Südwestlichen Kleinasien 313
Charles GATES	Kinet Höyük 1992-1997: The Achaemenid Persian and Hellenistic Periods 323
Zeynep KUBAN	Bir Nekropolün Siyasi ve Kültürel Boyutu Limyra Örneği 333
Turgut SANER	Karaman-Başdağ'da Hellenistik (?) Yapı Grubu 345
Detlev WANNAGAT	Zur Säulenordnung des Zeustempels von Olba-Diokaisareia 355
Levent ZOROĞLU	Kilikya Berenikesi'nin Yeri 369
Tamer KORKUT	Die Pamphylisch-Kilikischen Kalkstein-Girlandenostotheken 381
Bilal SÖĞÜT	Lamos'da Bulunan Bir Tapınak 309
Marcello SPANU	Some Considerations on the Theatre of Elaiussa 411

II

Melih ARSLAN	Roma Dönemi Kilikya Şehir Sikkelerinde Mithras Kültü 425
Emanuela BORGIA	Research on Onomastics in the Areas of Korykos and Elaiussa Sebaste 447
Richard BAYLISS	A Place of Permanence in the Cemetery at Flavias 483
Ayşe AYDIN	Die Kirche II in Emirzeli 499
Candan ÜLKÜ	Çukurova Bölgesi'nde (Kilikia) Devşirme Malzeme Kullanımı Üzerine Bir Araştırma 514

**ROMA DÖNEMİ KİLİKYA ŞEHİR SIKKELERİNDE
MİTHRAS KÜLTÜ
(Lev. 145-149)**

Melih ARSLAN¹

Sempozyumdaki bildirimim konusunu "Roma Dönemi Kilikya Sikkelerinde Mithras Kültü" olarak belirledik. Ancak Kilikya'nın Roma öncesi sikkelerinde, Pers orijinli bu dinin bir yansıması olan Ahura-Mazda tasviri görülmektedir. Kilikyanın erken dönem sikkelerinden olan, Pers satrabı Tiribazos (M.Ö. 386-380) adına Issos² ve Mallus³ şehirlerinde basılan sikkelerin ön yüzünde Ahura-Mazda'yı kanatlı güneş kursu üzerinde bir elinde çelenk diğer elinde lotus çiçeği tutar şekilde gösteren (Bkz. Fig. 16) bu sikkelerin Kilikyadaki ilk Mitraik sikkeler olduğu söylenebilir.

Mithras kültürünün doğuşundan Anadolu'ya yayılışına ve Roma döneminde Kilikyada yaygınlaşmasına ve buradan da tüm Avrupa'ya dağılmasına değin olan öyküsünden kısaca aşağıda bahsetmeyi gerekli gördük. Çünkü Hristiyanlık öncesi Anadolu'da ve Avrupada en çok müridi olan din Mithraizm idi. Bu tapım ile ilgili arkeolojik kaynaklar Anadolu'da hayli fazla olmasına karşılık bu kültü simgeleyen arkeolojik eserler üzerinde, şimdiye kadar hiçbir Türk araştırmacısı bir çalışma yapmamıştır. (Burada belirtmeliyim ki, Kilikya Arkeolojisi Sempozyumu nedeniyle Mersinde bulunduğum sırada Akdeniz Üniversitesi Araştırma Görevlisi Sn. İsa Kızılgut Adana Müzesinde 30 cm. boyutunda bronz bir Mithras heykelciğinin bulunduğunu söylemişti ve daha sonra söz konusu bu heykelciği Adana Müzesinde gördüm. Ayrıca, Prof. Dr. Sn. Sencer Şahin tarafından sempozyum esnasında, biri Pamphylia-Perge'de, diğeri Commagene-Dolice (Duluk) antik kentlerinde bulunan fakat henüz hiçbir yerde yayınlanmamış olan iki Mithras tapınağının (Mithraeum) varlığından bana bahsetti. Türkiye'de bunun gibi daha birçok Mithras ile ilgili arkeolojik eserin bulunabileceğini düşünmekteyim ve bu konuda çalışacak meslektaşlarımın çıkmasını beklemekteyim. Çalışmamızın esas konusunu sikkeler oluşturduğu için bu konudaki arkeolojik eserlerin diğeri araştırmacılar tarafından yayınlanmasını temenni ediyorum. Sn. Prof. Sencer Şahin'e ve Sn. İsa Kızılgut'a bilimsel duyarlılığı için teşekkür etmeyi bir borç biliyorum). Bu konu, Türkiyede hiçbir arkeolog veya eskiçağ araştırmacısının ne yazık ki dikkatini şimdiye kadar çekmemiştir. Halbuki Avrupada, Balkan Ülkeleri, Almanya, İtalya, İspanya, Fransa ve İngiltere başta olmak üzere birçok yerde yapılan kazılarda Mithras Tapınakları (Mithraeum'lar) ve Mithra ile ilgili ikonografik betimlemelerle bezenmiş çok sayıda arkeolojik eserler bulunmuş ve

¹ Melih ARSLAN, Anadolu Medeniyetleri Müzesi 06240 Hisar - Ankara / TÜRKİYE.

² SNG v. Aulock, no. 5601; SNG Levante, no. 176-177.

³ SNG v. Aulock, no. 5712-5713; SNG France 2, no. 389-390.

bunlar üzerine çok sayıda yayın yapılmıştır. Özellikle Mitraizm felsefesi ve kültü üzerine 1896 yılından 1960 yılına kadar sayısız yayın yapmış olan ünlü Mithras araştırmacısı Belçikalı eğitimci Franz Cumont'un⁴ bu konunun daha iyi anlaşılmasında çok katkıları olmuştur. Ama bu konudaki en son ve kabul gören yayını Boston Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. David Ulansey yapmıştır⁵. Biz burada nümizmatik belgelerden hareketle bir araştırma ve incelemenin ışığında bu kültürün özelliklerini de kısaca tanıtmak istiyoruz. Ağırlık konusunu Kilikya Sikkelerine yer verdiğimiz bu araştırmamızda ise, Mithras kültü ile ilgili birçok yeni ve şimdiye kadar bilinmeyen bilgileri bilim dünyasına sunma olanağını bulduğumuzu söylemek isterim. Kilikya sikkeleri bölümünde daha geniş olarak tanıttığımız bu sikkelerden biri çok ilginç bir gelişmeyi bize haber vermektedir. İmparator Caracalla'ya ait bir Tarsus sikkесinin arka yüz betimlemesinde tanrı Mithras'ın en önemli ikonografisi olan boğa kurban etme sahnesi ? (Tauroktoni) görülmektedir. Yalnız burada Mithras'ın kurban ettiği hayvan boğa olmayıp, bir dişi geyiktir. İşte ilk defa burada bu Tarsus sikkесinde görülen Mithras'ın dişi geyik kurban etmesi sahnesi (Bkz. Fig. 26) şimdiye kadar bilinmeyen yeni bir Mitraik ikonografyanın varlığını ortaya koyması açısından çok önemli ve ilginç bir gelişmedir. Tarsus'ta bir Mithras tapınağının olduğu birçok araştırmacı tarafından söylenmiştir. Tarsus'un kurucusu olduğu kabul edilen Perseus ile Mithras kültleri bir paralellik arz etmektedir ve şehrin sikkelerinde birçok kez bunlar tasvir edilmişlerdir. Ancak Tarsus'ta şimdiye kadar bilinen ilk tauroktoni (boğa kurban etme) sikkесi⁶ Gordianus III (M.S. 238-244) dönemindedir. Buradan da anlaşılacağı gibi Mithras'ın dişi geyiği kurban ettiği Tarsus sikkесi hem ilk hemde Caracalla (M.S. 198-217) döneminden olduğu için Mithras'ın Kilikyadaki en erken kurban etme sahnesidir.

Roma dönemi Kilikya sikkelerinde görülen Mithras ve onunla ilişkilendirilen diğer kültlere ait sikkeleri incelemeden önce Mithras ve Mitraizm konularını biraz açıklamak isterim.

Mithras : Perslerin büyük tanrısı; adına ilk defa Darius I (M.Ö. 521-486) döneminde rastlanır. Belki de, M.Ö. 14. yüzyılda Mitanni Hurri'lerinin taptığı hint tanrısı Mithra'dan gelen bir tanrı, bu tanrıya sanskrit dilinde **Mitra**, Avesta ve Pehlevi dillerinde **Mithra**, Yunanca **Mithras**, Latince **Mithras** denmektedir. Hinduizmin Veda döneminde Aditya tanrılarında biri; Zerdüşt dini öncesinde İran'ın güneş, adalet, antlaşma ve savaş tanrısı. Roma imparatorluğu'nda da 2. ve 3. yüzyıllarda, imparator ile askerleri arasında karşılıklı yükümlüğü koruyan tanrı olarak benimsenmiştir.

⁴ F. Cumont, *Textes et monumens figurés relatifs aux mystères de Mithra*, 2 vols. (Brussels: H. Lamertin, 1896, 1899).; *The Mysteries of Mithra*. New York: Dover, 1956.

⁵ D. Ulansey, *The Origins of the Mithraic Mysteries*. New York : Oxford University Press, 1989.

⁶ BMC 21, Lycaonia Isauria and Cilicia s. 213 no. 258 [Pl. xxxvii. 4.].

İlk kez M.Ö. 1400 tarihli Veda metinlerinde adı geçen Mitra dostluğu, dürüstlüğü, uyumu ve insan varoluşunda düzeni sağlamak için gerekli her şeyi simgeliyordu. Gündüzle ilişkisi nedeniyle Güneş'le bağlantılı özellikler de taşıyordu. Mitra kültü önce Hindistan'dan İran'a sıçradı, Perslerin Büyük İskender'e yenilmesinden sonra da bütün Yunan dünyasına yayıldı. Işık tanrısı özelliği özelliğiyle Yunan tanrısı Helios ve Roma tanrısı Sol Invictus' ilişkilendirilir, genellikle bereket getiren suların tanrıçası Anahita'nın kocası olarak anılırdı. M.S. 2. yüzyıldan sonra Romalı askerlerin benimsediği Mitra kültü, yeni gelişmekte olan Hıristiyanlığın başlıca rakibiydi. Roma İmparatorları. Commodus ve Julianus, Mitra kültürünün üyesiydi. İmparator Diocletianus da M.S. 307 yılında Tuna üzerinde, bugünkü Viyana yakınlarındaki Carnuntum antik kentinde "İmparatorluğun Koruyucusu" Mitra için bir tapınak yaptırmıştı. I. Constantinus'un (Büyük) Hıristiyanlığı kabul etmesinden sonra Mitra kültü hızla geriledi⁷.

Mitraizm evreni meydana getiren unsurlara hükmeder, öteki dünyada ölümlerin ruhlarını tartardı. İran'da güneş tanrısı Şamas ile karıştı; Frigya'da Sabazios'tan etkilendi ve Anadolu'daki kültürlerden bazı tören şekillerini aldı. Asyalı Yunanlılar helenistik çağda, onu bir figürle temsil ettiler. Çevresinde bir gizemler dini meydana getirildi; kısa zamanda Roma dünyasında da benimsendi, Mitra kültü M.S. 2. yüzyılda Batı Roma'da limanlara, büyük şehirlere ve özellikle de Ren, Tuna boylarındaki askeri garnizonlara yayıldı. M.S. 2. ve 3. yüzyıllarda yeni gelişmekte olan Hıristiyanlıkla boy ölçüşecek hale geldi. Öbür dünyada ruhların yaşamaya devam edeceğini söyleyerek, bu külte bir kurtuluş ümidi katan manevi yönün bu başarıda katkısı büyük oldu. Bu dine girenler, Mithra'nın bir boğayı kurban etmesi (arıtan boğa kanının serpilmesi) sayesinde ölümsüzlüğe kavuşuyorlardı. Mistik Mithra törenleri mağaralarda veya daha çok yeraltı tapınaklarında yapılıyordu. Bu tapınaklardan yüzlercesi, özellikle Roma ve Ostia liman kentinde bulunmuştur. Duvarları bu külte ait sembollerle süslüdür bu yeraltı tapınaklarının ve bunlara **Mithraeum** adı verilmektedir. Bu yeraltı tapınağı, girişten sonra merdivenle, göğü temsil eden tonozlu bir salondan ibaret olup, bu salonun iki yanında oturacak yerler vardır. Mithraeum'un kabartma ve süslemeleri tanrının hikayesini anlatır veya sembolik bir anlam taşırlar. En dipte bir duvar içerisinde, bu dinin mitojisinden ilham alarak yapılmış küçük tabloların arasında yer alan bir alçak kabartma Mithra'nın avlanmasını veya gövdesi dünyayı meydana getiren kutsal boğanın kurban edilmesini göstermektedir. Ayrıca, bir köşede, hayvanların kurban edildiği bir çukur vardır. Bu Mithraeum'lara Roma, Ostia, Galya ve Germania'da Rhone, özellikle de Ren vadilerinde çok rastlanmıştır⁸.

Mithras Kültünün Tarihi : I. Dareios'un (M.Ö. 521-486) ve ondan sonraki Akamenid Pers krallarının Zerdüşť dinine bağlanmasına karşın eski çok tanrılı

⁷ Bkz. AnaBritannica. İstanbul. 1994. cilt. 23 , s. 56-57.

⁸ Bkz. Meydan - Laurousse. cilt 8 , s. 845.

kültlerin bazı özellikleri Zerdüşî dinine de sızdı. Geç Akamenid döneminde Zerdüşî dini çok tanrılı dinler üzerinde belirgin bir egemenlik kurdu. Ama M.Ö. 330 dolaylarında Büyük İskender Pers İmparatorluğu'nu ele geçirdiğinde, Pers topraklarının batı kesiminde yerli soylular ile Yunan-Roma ve Pers imparatorlarının sınır bölgelerinde hüküm süren krallar ve soylular Mithra kültürüne bağlılıklarını sürdürüyordu. Kommagene kralları da Mithra'ya tapıyorlardı. Pontus kralı VI. Mithradates de (Bkz. Fig. 11-12) bir olasılıkla Mithra'ya inanlar arasındaydı. Mithradates'in müttefiki Kilikyalı korsanların Mithra törenleri düzenledikleri bilinmektedir (M.Ö. 67).

M.S. 136 yılından sonra Roma İmparatorluğu'nda yüzlerce yazıta konu olan Mithra kültü eskisinden çok farklıydı. Bir olasılıkla M.S. I. yüzyıl sonlarında eski geleneksel Pers törenlerine Platoncu yeni bir yorum getirilmiş, böylece Mithra kültürüne Roma dünyasının kabul edilebileceği bir biçim kazandırılmıştı. Ama Roma Mithracılığı da İran'daki gibi krala bağlılık temeline dayanıyordu. I. Constantinus'un Hıristiyan olmasının ardından da, M.S. 357-387 arasında Mithra'ya adanmış bazı anıtlar yapıldı. Bu anıtlarda Mithra tek başına değil, eski dinin çeşitli tanrılarıyla birlikte yer alıyordu. Roma'daki direniş bastırıldıktan sonra Mithra dini bütünüyle ortadan kalktı⁹.

Mithras'ın Gizemleri : Eski çağların bize bıraktığı çok sayıdaki bilmecedan hiçbiri Mitraik ayinler olarak bilinen antik Roma dini kadar ilgi çekici değildir. Eleusinia ayinleri ve İsis ayinleri gibi Greko-Romen dünyasının diğer "dini mezhepler"inde olduğu üzere Mitraik ayinler de, sadece o mezhebe katılanlara açıklanan bir sır etrafında odaklanmıştır. Bu gizlilik sonucunda da, ayinlerin öğretileri, bildiğimiz kadarıyla asla yazıya dökülmemiştir.

Mitraik tapınakların (Mithraeum'lar), genelde yeraltında inşa edildikleri, zengin ikonlar da dahil içeriklerinin oldukça iyi bir şekilde korunmuş olması, Mitraizm'i arkeolojik olarak eski çağların en iyi belgelenmiş olgusu yapmıştır. Ancak , Mitraik ikonografisinin anlamının antik açıklamaları olmadığı için, bu ikonları deşifre etmek oldukça zor olmuştur.

Mitraizm'in incelenmesi, Arnold Toynbee'nin "Hıristiyanlığın Potası" dediği olguyu anlamamız açısından da çok önemlidir. Mitraizm, Roma İmparatorluğu'nda Hıristiyanlığın en büyük rakibiydi. Ernest Renan¹⁰ bir keresinde "eğer Hıristiyanlık, doğduğu zamanlarda ölümcül bir hastalık tarafından durdurulmuş olsaydı dünya Mitraik olurdu," demişti. Yine de Mitraizm ve Hıristiyanlık birçok açıdan kardeş dinlerdi. Yaklaşık aynı zamanlarda ortaya çıkan ve aşağı yukarı aynı coğrafi bölgede yayılan Mitraizm ve Hıristiyanlık, aynı kültürel güçler için iki ayrı cevap içeriyorlardı.

Mitraizm, Roma İmparatorluğu'nda, birinci yüzyılda yayılmaya başlamış, üçüncü yüzyılda zirveye ulaşmış ve nihayet, dördüncü yüzyılın sonunda

⁹ Bkz. *AnaBritannica*. cilt. 23 , s. 57.

¹⁰ E. Renan, *Marc-Aurèle et la fin du monde antique*. Paris: Calmann-Levy, 1923.

Hıristiyanlığa yenik düşmüştür. Mezhebin zirvede olduğu zamanlarda Mithra Kültüne inanlar, imparatorluğun bir ucundan diğer ucuna “Karadeniz sahillerinden İskoç dağlarına ve Sahra Çölü sınırlarına kadar” yayılmıştır. Mezhebin dış özelliklerini (örneğin, organizasyonu ve Roma toplumu içindeki yeri) genel anlamda, elimizdeki kanıtlara dayanarak belirlemek oldukça kolaydır. Mithraeum’ların coğrafi konumlarını ve üzerlerinde bulunan kısa yazıların incelenmesi sonucunda araştırmacılar, mezhebin çoğu üyesinin Roma Ordu’sunun rütbeli askerleri olduğunu belirlemişlerdir. Mezhebin üyeleri arasında devlet bürokratları, tüccarlar ve köleler bulunmaktadır ; kadınlar, mezhebin dışında tutulmuştur. Yazılı ve ikonografik kanıtlar mezhebin, başlangıç seviyeleri ya da “dereceler” olarak organize edildiğini ve Mitraik düşünüşün bu şekilde yavaş yavaş yükseldiğini göstermektedir.

Mitraik ikonografisinin anlaşılması güç olmasından ve anlamının herhangi bir antik açıklamasının bulunmamasından ötürü Mitraizm’in iç özellikleri, araştırmacıların deşifre etme çabalarını boşa çıkartmıştır. Mezhep ikonografisinin tapınaktan tapınağa büyük değişiklikler göstermesine rağmen mezhebin ikonografisi, her Mithraeum’da aynı formda bulunan bir öğeye sahiptir. Tanrı Mithras’ın başka figürlerle beraber bulunduğu tauroctony (boğanın öldürülmesi) veya boğa öldürme sahnesi diye adlandırılan bu görüntüde Mithras tarafından bir boğanın öldürülüşü (Bkz. Fig. 2-3) anlatılmaktadır. Bu sahne, her zaman Mithraeum’un ortasındaki tapınma yerinde görülmüştür. Bu, mezhebin ideolojisinde çok önemli bir yer tutmaktadır ve anlamı, eğer çözülebilirse, Mitraizm’in gizemine ışık tutacaktır.

Mezhebin tanrısının adı, Mithras, eski İran tanrısı Mitra’nın adının Latince’sidir (ve de Yunanca’sı); ayrıca Romalılar, mezheplerinin Pers (Romalıların İran adını verdikleri) ile bağlantılı olduğuna inanıyorlardı. Bu nedenle Roma Mitraizmi’nin, İran Mitra mezhebinin Roma İmparatorluğu’na nakledilmesinden başka birşey olmadığını varsayabiliriz.

Cumont, programını sınırsız bir çalışmayla ve elde ettiği engin bilgiler ile yürütmüştür. Mitraik ayinleri ile ilgili her bir ayrıntı, varsayılan İran geçmişine dayanarak yorumlanmıştır. Ancak, en başından beri, Cumont’un yorumlarında belirgin hatalar vardı. Roma İmparatorluğu’nda görüldüğü üzere, Batı’nın dini Mitraizm mezhebi kimliğini, İran’daki Mitra tapınmalarında hiç görülmemiş olan bazı özelliklerden yola çıkarak oluşturmuştur. Üye kabul etme, diğerlerinden farklı mağara tipi tapınaklar ve özellikle de tauroctony (boğa öldürme sahnesi) olmak üzere, bu ikonografik özellikleri Cumont, “İran” dininin, Pers’ten Roma İmparatorluğu’na varsayılan yolculuğu esnasında uğradığı değişimler olarak açıklamaya çalışmıştır.

Cumont, boğanın öldürüldüğü bir İran efsanesi bulmayı başarmıştır. Ancak, Cumont’un seçtiği efsanede boğa, tahmin edildiği gibi Mitra tarafından değil, kozmik kötü güç, Ahriman tarafından öldürülmektedir.

Cumont’un faydalandığı efsane, daha önceki gelenekleri birleştiren 9. yüzyıla ait *Bundahishn* (“İlk Yaradılış”) adlı bir zerdüş metninde geçmektedir.

Efsane, yüce iyilik tanrısı Ahura Mazda tarafından yaratılan ilk insan ve boğa hakkındadır. Ahriman tarafından yönetilen kötü güçler bu yaratıklara saldırır ve onları öldürür. Onların bedenlerinden ise dünyada var olan değişik canlı türleri ortaya çıkar.

Genel anlamda yıldız sembollerinin Mitraizm’de çok önemli bir yeri olduğu açıktır. Cumont’un da dediği gibi, “zodyakın sembolleri, gezegen sembolleri, elementlerin amblemleri zaman zaman kabartmalarda, mozaiklerde ve yeraltı tapınaklarının fresklerinde görülmektedir.”

Çoğunlukla zodyak, tauroctony ile bağlantılı olarak, bazen sahnenin üzerinde bir yay biçiminde, bazen de tauroctony sahnesi etrafını tam bir daire şeklinde (Bkz. Fig. 3, 5) çerçevlendirmiştir. Ayrıca, zodyakın; Ostia’daki Sette Sfere Mithraeum’u boyunca bulunan banklarda, aslan-başlı tanrı ve buna benzer sembollerde ve Ponza Mithraeum’unun tavanında işlendiği görülmüştür.

Güneş ve ayı temsil eden, güneş figürünün Mithras’ın başından çıkan ışık hüzmeleri ve ay figürünün de hilâl ile ayırt edildiği büstler, hemen hemen tüm tauroctony’lerin üst köşelerinde bulunmuştur. Hem güneş hem de ay, iki tekerlekli at arabası kullanır şekilde portrelenmiştir. Bunlara ek olarak güneş figürü, Mithras ile el sıkışmak veya Mithras tarafından taç giydirilmek gibi çeşitli aktiviteleri gösteren ikinci plandaki resimlerde ve şölen portrelerinde de Mithras ile beraber bulunmuştur.

Gezegenler de, yedi büst şeklinde ya da Mithras’ın pelerinde veya etrafını saran boşlukta yedi yıldız şeklinde temsil edilmiştir. Mithras ile gökyüzünün takımyıldızı Taurus’un hemen üzerindeki kısmı arasında bir bağlantı olabilir. Mithras’ın figürü ile şaşırtıcı bir benzerliğe sahip olan Taurus’un üzerindeki takımyıldızı, M.Ö. 5. yüzyıldan beri, Yunan kahramanı Perseus’u temsil ettiği varsayılan takım yıldızıdır. Perseus, çoğu antik resminde, Mithras’ınkine benzer bir Frig başlığı giymektedir.

Taurus’un hemen üzerindeki takımyıldızının Mithras ile büyük benzerlik göstermesi, tauroctony’nin aslında bir yıldız haritası olduğu iddiasını desteklemektedir. Buna ek olarak takımyıldızı Perseus’un hemen Taurus’un üzerinde olması ise, Mithras’ın da, diğer figürlerin benzerlik gösterdikleri takımyıldızları ile bağlantılı oldukları şekilde, bu takımyıldızına bağlı olduğu hipotezinin temelini atmaktadır.

Mithras ve Perseus figürleri arasındaki en şaşırtıcı benzerlik, kendilerine özgü şapkalarıdır. Perseus’un taktığı şapka, kutsal bir hediyedir: bu şapka, Hades’in Şapkası’dır.

Yunan ve Roma ikonografisinde bir Frig şapkası, onu takan kişinin Persli, Anadolu veya sadece “doğulu” olduğunu belirtir. Perseus’un Frig şapkası (Bkz. Fig. 9 arka yüz) olarak gösterilen Hades Şapkası, büyük olasılıkla, bizim Mithras ile Perseus arasında bir bağ olduğuna ilişkin hipotezimizi, yani en azından Herodot zamanından beri Perseus’un Pers ve Persliler ile güçlü bir bağlantısı olduğuna inanıldığı hipotezini güçlendirecek bir başka gerçeğe dayanmaktadır. Herodot, Perseus’un, oğlu Perses yolu ile adını, Pers’e ve Persliler’e verdiğini söylemiştir.

Aslında *Perseus* adının Pers ile hiçbir ilgisi yoktur. Yine de, *Perseus*'un Pers ile ilişkili olduğu düşüncesi, mitolojik ve tarihi geleneğe M.Ö. 5. yüzyılda yerleşmiştir ve böylece, *Perseus*'un Frig şapkasına da mantıklı bir açıklama getirilmektedir. Sonuç olarak, Romalılar, *Mithras* ile *Perseus* arasında bir ilişki olduğuna inanıyorlardı¹¹.

Mithras'ın gökyüzü ve yıldızlarla olan ilişkisine esas konumuzu dağıtmamak için burada çok fazla değinmiyeceğiz ama tüm mitraik figürlerde yer alan, *Taurus* = *Boğa*, *Canis Minor* = *Köpek*, *Hydra* = *Yılan*, *Krater* = *Kupa*, *Corvus* = *Kuzgun* ve *Scorpius* = *Akrep* gibi *Mitraizm*'in yedi simgesinin birer takım yıldızını oluşturduğunda belirtmek isteriz.

Anadoluda Mitraizm'in Tesirleri : *Kybele* tapımı başka "Mysteria"larla, özellikle *Mithras* diniyle çok derin bir birlik halindedir. *Mithras* dini M.Ö. 550 yılına doğru Pers ve media ülkelerinden koloniler halinde gelip, *Frigya*, *Galatya*, *Kilikya*, ve en çok *Kapadokya*, ve onun kardeş ülkesi *Pontus*'ta yerleşen *Maguşlar* tarafından Küçük Asyaya sokulmuşlardır. *Kybele* kültü kadını yüceltir. *Mithras* dini ise erkekçe ve daha dinamik olmasıyla *Galat* erkeklerinin, sonra da bu tapınımı bütün dünyaya yayacak olan *Roma lejyonlarının* hoşuna gider. Bu karanlıklar tanrısı *Ahriman*'a karşı dövüşen ışık tanrısı "*Ahura-Mazda* (*Ormazd*) dinidir.

Karanlık-aydınlık çarpışması, ikili vuruşma dini. M.Ö. 350 yılından itibaren Pers yazıtlarının üstünde "*Ahura: Efendi, hazret. Mazda: Bilge*" sözcüklerinin arkasından "*Mithras*" sözcüğünün geldiğini görüyoruz. "Anlaşma, bağlaşma" anlamına gelen bir sözcük, demek ki burada bir tek tanrı söz konusu olduğuna göre bir teslis (üçleşme) vardır. Bir de "*Anahita*" adına rastlıyoruz. Üçleşmiş Tanrının dölediği büyük *Kosmos* - dünya anası. *Anahita* sözcüğü "*Temiz, lekesiz kadın*" anlamına gelmektedir zaten.

Bütün bunların üstünde de hem yaratıcı hem yokedicisi olan (*Hint* üçleşmesindeki *Siva* gibi) her şeyin, zamanın, evrensel gücün ilkesi olan "*Zervan*" bulunmaktadır.

Mithras, yüce güç ile yaratılmış dünya arasında aracıdır. O olmasaydı dünya mutlak "*fatalisma*", "*sonsuz dönüş*" den kendini kurtaramıyaktı.

Mazdan'ın dileği üstüne 25 aralıkta *Mithra* en katı ve en karanlık döl yatağı olan taştan çıkar. Günlerin gecelere egemen olmaya başladığı, "*Güneşin yeniden doğduğu*" sırada başında külahı ile ortaya çıkar. Özgürlüğün, ilâhi gençliğin, güneşin çocuğu, aşağılık içgüdülere karşı tanrının zaferi, dünya da yeni bir etkendir¹².

Mithras tapınımı *Kapadokya*'da çok bulunan mağaralarda, kayalara oyulmuş kutsal yerlerde kutlanıyordu. Bu tapınımınla beraber *Kapadokyalıların* "*Ma*" adını verdikleri, *Sümer* tanrıları arasından gelme fakat daha siyah, daha haşin olan

¹¹ Ulansey 1989, s. 3-14.

¹² Hıristiyan kutsal günlerinin aynı tarihe düşmesi konusunda bkz: *Metin And, Oyun ve Büğü*. s. 108.

Kybele'ye de tapılıyordu. "Ma" "mama" anne anlamına gelen sözcüklerin köküdür.

Bir gün Mithras bir boğayı delicesine kovalar. Bu hayvana düşmanlığından değil, aksine; Öküz - Boğa (Hauma) ilk öge olarak Mazda tarafından yaratılmış olan herşeyin başı Kosmos demektir. Gümüştan güzel boynuzlu, ay boğası. Kıskaç tanrı Ahriman bu yaradılıştta birden ortaya çıkar, Kosmos'u öldürmeğe, hayatın kaynaklarını zehirlemeye uğraşır: Bundan bugünkü insanlık, iğrenç hayvanlar ve bitkiler çıkarlar. Mazda'dan gelen adalet ve ışık tanrısı Mithras'ın yeryüzünde boğayı kovalayıp boynuna bıçağını saplaması, onun, yaptığı savaşların zaferiyle çok daha zenginleşmiş, onur kazanmış olarak yeniden dirilmesi içindir. Ayrıca boğadan yayılan kan değdiği her şeye yeni bir hayat vermektedir (Başkaları için kendini kurban etme fikri). Sadece kıştan sonra canlıların, bitkilerin yeniden dirilişi değildir bu. Plutharkos'un yazdığına göre Mithras; kurtarıcı, gök ile yer arasında selâmet köprüsüdür. Onun gayretiyle insan vücuttan vücuda geçip bir çok hayat yaşadıktan sonra kendini kurtarabilir. Böylece kıyamet gününde bütün Kosmos kurtulmuş olacaktır. O zaman ne cinsiyet ne karşıtlıklar ayırımı olacaktır. Artık savaş bitecektir.

Bütün bunlar oluncaya kadar, Mithras inançlısı, kötü tanrı Ahriman'ı yenmek için, bir yüksek derecedeki inançlının yol göstermesiyle pek çok eziyetlere katlanmak zorundaydı: suya dalma, alevlerin içine atlama, açlık ve yalnızlık çileleri.

Bir çeşit kan vaftizi de yapılıyordu. "Taurobolium".

Myst (Dine yeni alınan kişi) delikli bir tahtayla örtülü bir çukura girer. Bu tahtanın üstünde bir koç ya da bir boğa kesilir. Myst'in bütün vücudu, yüzü gözü, ağzı bir kan yağmuru içinde kalır. O da bunu iştahla yalar, içine sindirir. Böylece yeni bir dirilik kazanır, aynı zamanda yaşamının aşağılık yönünü, hayvanı kurban etmiş olur. İçine girdiği çukur maguşlar için ölüm ülkesidir.

Bundan sonra hayvanın yumurtalıkları koparılır. Herşeyden daha değerli bir sungu olarak "Kernos" adı verilen bir tepsi içinde ufak fincanlar ve etraflarını çeviren küçük meşaleler arasına konur.

Kybele rahipleri de inançlılarına aynı kurban törenlerini yaptırırlardı.

Maguşlar bunlarla, Paganizmanın en etkin güçleri olan büyücülük (Magya) ve yıldızlara bakma (astrologya) konusundaki derin bilgileri bakımından da anlaşıyorlardı. Böylece bu rahipler dünya çapında güçlü bir örgüt kurmuşlardı. Her yere bu astrologya teolojisi yayılmıştı. Bu da ortasında "Büyük Güneş" olan bir din birliği "Synkretisma"ya yol açacaktır.

Fakat böyle bir öğreti kötü niyetli kişilerin eline geçince çok zararlı olabiliyordu. Bu yüzden Kapadokya'da pek çok maguş Zaradustra (Zerdüş) ve Avesta'nın doktrinlerine dönerek, cesaretle sürdürülen bir yaşamın çile çekmenin ve şükran sungularının Taurobolium'dan daha değerli olduğunu ileri sürüyorlardı. Ayrıca yıldız falyıla olacakları görme merakını yersiz buluyorlardı. Asıl değerli olan Mazda karşısında yapılan savaş sevinciydi Maguş'ların Kapadokya'nın pek çok yerinde sürekli olarak yaktıkları ateşler bunun simgeleriydiler.

Ankyra'da ve dağlık Pisidia ve Kilikia bölgelerinin kıyılarına kadar bütün Anadolu'da Galatlar, bir erkek tanrı olan ve Ay-Tanrı olduğu halde kendinden üstün hiç bir şey bulunmayan "Men" ile karşılaşmışlardı. Mên, olayların, insanların talihinin yerin göğün tanrısı, canlıları ve ölüleri yargılayan yüce varlıktı.

Gündüzün yakıcı güneşinden kaçıp geceleyin ayışığı altında yürümeğe alışmış bedevilerin tanrısıdır Mên. Ur'u terkeden İbranilerin ve bir gün Aziz Paulus'un karşılaştığı tanrı.

Mithras gibi, Mên ayağını güzel gümüş boynuzlu ay boğasının üstüne koyar. Mithras ve Attis gibi Frigya başlığı ya da yıldızlı taç giyer. Yanında Kybele'nin aslanları bulunur. Mithras - Attis - Mên - Adonis "gökyüzünün geniş çayırlarının" tek efendisi olmak yolundadırlar. Kybele - Artemis - Afrodit (ve daha birçok gece tanrıçası) kendilerini feda ederek göklerin kraliçeleri olurlar. Fakat bütün bu tapınımların seksüel görünüşleri hep güçlü kalır¹³.

Mithra Mitolojisi : Mithra mitolojilerinin ana öyküsünü dünyanın yaratılışı oluşturur. Efsaneye göre güneş tanrı, Mithra'ya ulak olarak bir kuzgun gönderir ve boğayı kurban etmesini buyurur. Mithra buyruğu isteksizce yerine getirir. Ama beyaz boğa tam öleceği sırada aya dönüşür; Mithra'nın pelerini de parlak gezegenler ve yıldızlarla dolu gökyüzü biçimini alır. Boğanın kuyruğundan ve kanından ilk buğday ve üzüm tohumları etrafa saçılır, yumurtalığından akan kutsal döl bir kazanda toplanır. Bu dölün karışımıyla yeryüzündeki canlı varlıklar oluşur. Ardından da gündüz ve gece farklılaşarak birbirini izlemeye koyulur; ay, çevrimine başlar, mevsimler de yıl boyu süren dönüşümlerine girer; böylece zaman yaratılmış olur. Ama bu sırada, birdenbire ortaya çıkan ışıkla uyanan karanlığın yaratıkları da yeryüzüne çıkar. Böylece iyi ve kötü arasındaki savaş başlar, insanın yazgısı da böylece biçimlenir. Kurbandan sonra Mithra ile güneş tanrısı birlikte et ve ekmek yer, şarap içerler. Mithra daha sonra güneş tanrının arabasına biner ve onunla okyanusu aşarak yeryüzünün öbür ucuna gider.

Romalı Mithracılar bu efsaneyi Platon'un felsefesi açısından yorumladılar. Bu yoruma göre boğa, Platon'un *Politeia*'sında (Devlet, 1942) olduğu gibi dünyayı simgeleyen bir mağarada kurban edilmişti. Yorumcular Mithra'yı da *Timaios* (1942) diyalogunda sözünü ettiği "ilk yaratıcı" ile özdeşleştirdiler. Mithra kültürünün ruh öğretisi de yaratılış efsanesi ve Platoncu felsefeyle yakından ilgiliydi. *Timaios*'ta olduğu gibi Mithra inanışında da insan ruhu gökten aşağı inmiş, gezegenlerin yedi katından geçmiş, bu sırada onların kötülüklerini edinmiş, sonunda da beden içinde tutsak olmuştu. insanın görevi, bu ruhunu yani tanrısal yanını, bedeninin boyunduruğundan kurtarmak ve gezegen katlarını geriye doğru aşarak yıldızların değişmeyen, sonsuz alanına geri dönmesini sağlamaktı.

13

F. Lequenne, *Galat'lar (Les Galates)*. (Türkçe Çeviri: Suzan Albek). T.T.K. Yayınları X. Dizi - Sayı 8, Ankara. 1979. s. 94-97.

Mithra'nın güneş tanrısı Helios'un arabasına binerek gitmesi bu yükseliş simgeliyordu¹⁴.

Mithra Ayinlerinin Kökenleri : Gorgon figürü, genellikle dişil bir varlık olarak düşünülürken, aslan başlı tanrı da ilk bakışta, eril bir varlık olarak görülmektedir. Ne var ki, Vermaseren'in¹⁵ bize açıkladığı şekliyle; her ne kadar cinsiyeti, tanrının cinsiyetini belirsiz kılmak ya da her iki cinsiyetin de tanrıda birleştiğini ortaya koymak istermiş gibi bir kumaş veya etrafını çevreleyen bir yılanla gizlenmekteyse de, aslan başlı tanrı, çıplak olarak gösterilmektedir. Benzer bir şekilde, Gorgon, mitolojik bir karakter olarak açıkça dişi bir varlık olsa da, Gorgon'un sanatsal ifadeleri, cinsiyetiyle ilgili olarak belirsiz bir tabloyu ortaya koymaktadır. Genel olarak, Gorgon'un vücudu, fark edilecek biçimde, erildir.

Gorgon ve aslan başlı tanrının birbiriyle ilişkili olma olasılığı, Fritz Saxl'in¹⁶ Gorgon'u öldüren Perseus imgesinin, kurbanının bulunduğu yerden öteye bakan Mithras motifi için gerekli kaynağı sağlayarak, *tauroctony* (boğanın öldürülme sahnesi) sanatsal türünü güçlü kılmaktadır. Gorgon ile aslan başlı tanrı arasındaki benzerlik, Gorgon'un katili Perseus'la Mithras kültü arasındaki bağlantıya kanıt oluşturmaktadır.

Mithras'la Perseus arasındaki bir diğer ilginç benzerlik alanı da, her iki figürün de yeraltı mağaralarıyla ilişkili olduğunu göstermektedir. Mithras ayinleri, genel olarak toprak altındaki tapınaklarda gerçekleşmekte ya da yeraltı mağaralarına benzer tapınaklara taşınmaktadır. Perseus'un, toprak altında buna benzer kapalı bir yerde doğduğuna inanılır. Apollodorus'un¹⁷ anlattığı hikayeye göre, Perseus'un dedesi Acrisius, erkek çocuk sahibi olma kerametini sorguladığı zaman, tanrı, kızının, Acrisius'u öldürecek bir erkek çocuk doğuracağını söyledi. Bundan korkan Acrisius, Danae'yi korumak için yeraltına bronzdan bir oda inşa etti. Zeus, çatıdan Danae'nin kucasına dökülen altından bir nehir şekline bürünerek, Danae ile ilişkiye girdi. Acrisius, bundan sonra, Danae'nin Perseus'u doğurduğunu öğrendi. Perseus'un, yeraltındaki odada doğuşuyla, çoğu kez, Mitra ikonografisi olarak resmedilen bir olay olan Mithras'ın kayasından doğması biçimindeki sözde doğum sırasında bir ilişki bulunmaktadır. Maarten Vermaseren'in de belirttiği gibi, Mithras'ın doğumu, aslında bir mucizeydi. Yavru Mithras, adeta gizli büyü bir güç tarafından kayadan dışarı itiliyordu. Mithras, başındaki Frigya başlığı hariç, çıplak ve yukarı kaldırdığı ellerinde hançer ve meşale tutar biçimde gösterilir. Mitracılar, toprak altındaki tapınaklarının,

¹⁴ AnaBritannica, cilt. 23 . s. 57.

¹⁵ M. Vermaseren, *Corpus Inscriptionum et monumentorum religionis mithriace. 2 vols. The Hague: Martinus Nijhoff, 1956, 1960.*; - *Mithras, the Secret God.* New York : Barnes and Noble, 1963.

¹⁶ F. Saxl, *Mithras: Typengeschichtliche Untersuchungen.* Berlin: Heinrich Keller, 1931.

¹⁷ Apollodorus. *The Library.* Trans. Sir James George Frazer. 2 vols. Cambridge: Harvard University Press, 1939.

Mithras'ın doğduğu kayanın içini simgelediği anlayışına varmışlardır. Bu durumda, tıpkı Perseus gibi, Mithras'ın da, yeraltında bir mağarada doğduğu sonucuna varabiliriz.

Mithras'la, Perseus arasındaki son bir paralellik de, her ikisinin de kullandığı silahlarla ilgilidir. *Tauroctony*'deki (boğanın öldürülme sahnesi) Mithras gibi, Perseus da, genellikle normal düzlükte bir hançeri ya da kılıcı tutarken gösterilir. Bu durum, Perseus takımyıldızının betimlemelerinde de görülmektedir. Gökyüzüyle ilgili olarak, en eski Greko-Romen kalıntılarından biri olan Farnese küresi üzerinde, Perseus takımyıldızı, elinde bir hançer ve kılıç tutar biçimde resmedilmektedir. Perseus ile bütünleşen geleneksel silah, Perseus'un Gorgon'un başını kesip öldürdüğü, ucu kıvrık bir kılıç (Bkz. Fig. 6-7) olan *harpe*'dir. *Harpe*'nin, aynı zamanda, Mithras ikonografisinde de önemli bir simge olması bizim için önemlidir. Bir *Harpe* ile, buna benzer ucu kıvrık bir bıçak ya da orak resimleri, Ostia'daki Mithraeum mozaiklerinde, Mithras'ın yedi aşamasıyla özdeşleşmektedir. *Harpe*, Perses ("Persli'nin" Yunanca karşılığı) adını alan beşinci aşamayla, bir simge olarak özdeşleşmekte, ucu kıvrık bir bıçaksa, Baba adıyla anılan, yedinci aşamanın simgesi olarak görülmektedir. Franz Cumont, Mithras'la Perseus arasındaki olası bağlantıya ilişkin ipuçları vermektedir.

Beşinci aşamaya erişilmesi, başlı başına Magi mantığının açığa vuruluşlarını yakalamaya değer olan bu hayat akışına olan bağlılıkla elde edilmektedir. Bu nedenle de, Magi'ye *harpe* amblem olarak verilmiştir. Çünkü, bu *harpe*, Perseus'un silahıdır. Herodot dönemine dek uzanan ve Malalas devrine dek giden etimolojik bir bağlantı sayesinde, Perseus, Perslilere adını veren, bir ata olarak değerlendirilmiştir. *Harpe*'yi elinde tutan Perseus ve bizzat *harpe* ayrı bir figür olarak, adı, Mithras'a bağlılığı ifade eden Mithridates dönemi Pontus sikkeleri üzerinde (Bkz. Fig. 9) görülmektedir. Bununla birlikte, aynı sikkelerin üzerinde Pontus hanedanlığının tüm kralları ve kraliçeleri resmedilmiştir. Yine bu Pontus hanedanlığı sikkelerinde daima hilâl ile yıldız yani Pontus hilâl'i (Bkz. Fig. 9-12) görülmekte ve Perseus'un kılıcıyla özdeşleşmektedir.

Perseus ile Pers arasındaki etimolojik bağlantı ve Mithras ikonografisinde, Perses'e verilen simgelerden birinin Perseus'la özdeşleşen *harpe* olduğu gerçeğinden hareketle, Cumont, Mithras'ın beşinci aşamasına verilen isim olan Perses'i, Perseus ile ilişkilendirir. Mithras, bir anlamda Perseus'tur. Bu nedenle, beşinci aşamaya uygulanan *Perses* adı, Cumont'un da ifade ettiği gibi, Perseus'tan çok, Perseus'un oğluya ilişkilidir. Bu durumda, Baba adı verilen (Burada Perses'in babası olan Perseus'u = Mithras'ı ifade eden) en tepedeki son aşamanın basit bir açıklamasını yapmamız gerekecektir.

Perseus takımyıldızı, Mithras'ın, *tauroctony*'de doldurduğu yere benzer biçimde, gökyüzünde bir konum işgal etmektedir. Bu tür paralellikler, oldukça anlamlıdır. Perseus'un, başında bir Frigya başlığının bulunması ve Pers'le ilgili olması, tıpkı Perseus gibi Mithras'ın da, her zaman başını kurbanından öteye çevirmiş biçimde (Bkz. Fig. 6-7, 9 ve 17) gösterilmesi, Mithras ve Perseus'un bir

şekilde birbiriyle ilişkili olduğu biçimindeki astrolojik kanıtlarla da belirtildiği üzere, büyük bir uyum içindedir¹⁸.

Mithra Törenleri ve Kurumlar : Mithra tapınakları, çoğunlukla en çok yüz kişi alabilen yeraltı mağaralarıydı. Mağarada hep bir kuyu bulunurdu. Mağaraya genellikle bir dizi yeraltı koridoruyla ulaşılır ve bunlar külte kabul törenlerinde kullanılırdı. Mithra kültürüne yalnızca erkekler üye olabilirdi, belirgin bir örgütsel hiyerarşisi yoktu. Ama üyeler yedi aşamada sıralanırdı: 1- *Corax*: Kuzgun ; 1- *nymphus*: Damat ; 3- *miles*: Asker ; 4- *leo*: Aslan ; 5- *Perses*: Persli ; 6 - *heliodromus*: güneşin ulağı ; 7- *pater*. Baba. Mithracıların bu aşamalarda yükselmesi, ruhun gökte yükselmesiyle koşut sayılırdı. Mithra kültürüne kabul törenleri konusunda pek az şey bilinmektedir. Eski metinlerde, kutsal suyla yıkama, arınma ve perhiz, zincire bağlanma, zincirlerin çözülmesi ve parola gibi törensel öğelerden söz edilir¹⁹.

Tarsus'ta Perseus Kültü : Plutarkhos'un Kilikya bölgesinde Mithracılık izlerine rastlamasının en önemli yanı, Kilikya'nın başkenti olan Tarsus'un, kahraman Perseus kültürünün bulunduğu yer olmasıdır. Joseph Fontenrose'un²⁰ yazdığı biçimiyle Perseus, Tarsus'un kurucusu olarak ün yapmıştır. Tarsus'u kurması, Gorgon'u öldürmesinden hem önce hem de sonra olmuştur. Roma İmparatorluğu döneminde, Perseus'un resmi, Tarsus'ta ve Anemurium, Aigeai, Iotape, Karallia, Kopissos, Seleukeia ad Kalykadnum kentlerinin sikkeleri üzerinde görülmüştür. Ayrıca Anazarbus, Flaviopolis, Lyrbe ve Olba gibi daha birçok Kilikya kenti sikkeleri üzerinde, Perseus, Dioskurlar ve Zodiak işaretleri gibi Mithras kültürü ile ilişkili semboller bulunmaktadır. Perseus'un, Küçük Asyadaki etkinliği, Toros sıra dağlarını bile aşmıştır. Perseus Lykaonia'daki İkonium (Konya) şehrinin kurucusu olarak da tanınır. Bunun da nedeni, İkonium'da, Gorgon'un kesik başını tutar bir biçimde kendi ikonunu yapmasıdır. Bu etimolojik destanın, İkonium imgesinden ortaya çıkması, Kilikya'daki Perseus betimlemeli sikkelerden daha önce, M.Ö. 1. yüzyıldaki bir bronz sikkede görülmüş olmasıdır.

Fontenrose, Perseus tasvirli İkonium sikkelerinin, Kilikya'dakilerden daha önceleri görüldüğünü söylerken hatalıdır; çünkü M.Ö. 2. veya 3. yüzyıllarda Tarsus'un 50 mil doğusundaki bir Kilikya liman kenti olan Aigeai'de basılan bronz sikkeler üzerinde Perseus tasvirini görmekteyiz. Perseus'u, Tarsus'la ilişkilendiren eski yazarlar arasında, özellikle Nonnus'u Ammianus Marcelinus'u ve Ioannes Antiochenes'i sayabiliriz. Bu yazarların tümü, Tarsus'un kurulmasını, kahraman Perseus'a bağlarlar. Louis Robert'in²¹ de belirttiği gibi Perseus'un, Tarsus'un

¹⁸ Ulansey 1989, s. 15-24.

¹⁹ AnaBritannica, Cilt 23, s. 57.

²⁰ J. Fontenrose, *Python*. Berkeley: University of California Press, 1959.

²¹ L.Robert, "Documents d'Asie Mineure." BCH 101 (1977), 43-136.

kurucusu olduğu, bir çok yazıtta kanıtlanmaktadır. Bu metinler, oldukça geç zamanlara ait olsa da, eski bir geleneği fazlaca yansıtmamaktadır. Adı Gorgon'un *eikon* imgesinden gelen İkonium ve Gorgon'un başının taş kesilmesi sayesinde Likyalılara karşı kazanılan zafer, Bizans dönemindeki metinlerle kanıtlanırken, imparatorluk devrinden önce özerk olarak para basılması, Perseus'un, o dönemde de kentin en sevilen tasviri olduğunu ortaya koymaktadır. Lucan'da da "Tarsus, Perseus'un kentidir" (= *Descriptur Taurique nemus Perseaque Tarsus*) denmektedir.

Selanikli Antipater, Perseus'u, Tarsus'un kurucusu olarak kabul eder. Perseus'un resminin üzerinde bulunduğu sikkeler Hadrian döneminin hemen başlarında Tarsus kentinde tedavüle çıkarılmıştır. Robert'in de dediği gibi, Perseus'un M.Ö. 2. yüzyılda ve birinci yüzyılın başlarında Ege ve İkonium civarında basılan sikkeler üzerinde resminin bulunması, Tarsus'ta tedavülde olan sikkelerin, M.Ö. 1. yüzyılda oturmuş bir geleneğin belirginleştiğini göstermektedir.

Perseus'un, Tarsus'ta tedavülde olan sikkelere attığı özellikleri, F. Imhoof-Blumer²² şu şekilde ifade etmektedir: "Roma İmparatorluk sikkeleriyle bir değerlendirmeye varmak için, Apollo Lykeios (ya da Tarseus) ve Perseus kültleri, en fazla Tarsus'ta saygı gören iki tanrısal varlıktır. Apollo Lykeios ve Perseus, genellikle birlikte temsil edilir. Apollo'nun heykeli, Perseus'un önünde, kurban edilirken ya da Perseus'a adanmış bir biçimde gösterilirken, Perseus ise, kentin kurucusu ve kahramanı olarak farklı şekillerde gösterilmekte ve *boethos* ve *patroos* olarak onurlandırılmaktadır. Perseus'un, Tarsus ve diğer Kilikya kentlerindeki önemiyle ilgili olarak Ramsay²³, Yunanlılar, Kilikya'ya doğru hareket ettiklerinde, bölgenin tanrısı olan Sandan'la Perseus'u özdeşleştirdiği sonucuna varmıştır.

Mithras'la Perseus'u birbiriyle ilişkilendiren görüşün, Mithras'ın Perseus takımıydığını temsil etmesi olasılığının bir sonucu olarak, *tauroctony*'nin yeni astronomik yorumunun ilk örneğine dayalı olduğunun anımsanması gerekir. Plutarkhos'un²⁴, Mitracılığın kökenlerine ilişkin görüşleri bizi, Perseus'un bir tanrı olarak onurlandırıldığı bir noktaya götürmelidir. Mithras ile Perseus'u birbirine bağlayan kanıtların bu şekilde çakışması gerçeğinden vazgeçilmesi güçtür. Daha önce de belirttiğimiz üzere, Perseus tasviri, Mitracılığın oluşumunda önemli bir rol oynamıştır.

Bu noktada dikkatleri üzerine çeken Kilikya'nın başkenti Tarsus'a ilişkin iki ilginç gerçek vardır. Bu gerçeklerden ilki, daha önce de söylediğimiz gibi, Tarsus'ta basılan sikkelerin üzerinde resmedilen Perseus tasvirinin, Apollo'nun yerel versiyonuyla yakından ilgili olarak gösterilmesidir. Burada, Mithra doktriniyle olan açık bir paralellik göze çarpmaktadır. Tıpkı, Tarsus'lu Perseus'un, Apollo ile bağlantılı olması gibi, Mithras da, çoğunlukla Helios ya da Sol olarak

²² F. Imhoof-Blumer, "Coins-Types of Some Kilikian Cities." JHS 18 (1898), 161-181.

²³ M. William Ramsay, *The Cities of St. Paul*. London: Hodder and Stoughton, 1907.

²⁴ Plutarch. *Plutarch's Lives*. Trans. Bernadette Perrin. 11 vols. Cambridge: Harvard University Press, 1967.

ifade edilen Apollo'nun güneş tanrısıyla yakından bağlantılıdır. Helios Mithra dininin pek çok yönünde aktif bir rol oynamaktadır. Vermaseren, "Apollo'nun, Mithra kültüründe ibadet etmesinin özel bir nedeni vardır. Burada oynanan ana rol, Apollo'nun, daha çok bir güneş tanrısı olarak oynadığı roldür. Bazı yazıtlar, Apollo'yu, Mithras ile eşitlemekte ve Mithras'ın son derece yakından ilişkili olduğu Helios'un tasviri de, kimi zaman tamamen karakter olarak Apollo'nun niteliğine bürünmektedir" demektedir. Mitracılıktaki astronomik ve astrolojik spekülasyonların önemli olmasıyla birlikte, Apollo Tarseios'un, Apollo'nun güneşe ilişkin yanının ağırlık kazandığı ve yıldızlarla ilgili olacak biçimde Mitracılıkça benimsenecektir. Bu nedenle, Tarsus'lu Perseus'un ve Mithras'ın Apollo tanrılarıyla ilişkilendirilmesi gerçeğinden hareketle, Perseus ve Mithras kültürleri arasında önerilen bir başka paralellik bulunmaktadır. İkinci bir gerçek ise, M.Ö. 4. yüzyılın başlarında ve 3. yüzyılın sonlarındaki gümüş sikkelerin üzerinde resmedilen kentin ambleminin kimi zaman Perseus figürüyle birlikte gösterilen bir aslanın boğaya saldırması²⁵ biçimindeki imge şeklinde (Bkz. Fig. 6-7) olmasıdır. Bausani isimindeki bir araştırmacı tüm Yakın Doğu'da bulunan aslan ile boğanın savaşmasını konu alan bu simgenin, sonradan Mithra *tauroctony*'sine döndüğünü iddia etmektedir. Bu noktada iki şeyi ifade etmek mümkündür: birincisi boğanın öldürülmesini resmeden simgenin, astronomik bir bağlamda, Tarsus kentinin simgesi olarak kullanılmasının, Mitracılığın kökenlerinin, Tarsus'ta aranması gerektiği şeklindeki varsayımın desteklenmesi; ikinci ise, Perseus takımıyıldızının bulunduğu konumun boğanın hemen başının üzerinde olduğunun düşünülmesinin, Tarsus'un mitolojik kurucusu olan Perseus'un kentin ambleminde bulunan boğanın üzerindeki aslanla özdeşleştiği ve böylelikle boğayı katleden varlık olduğu şeklindeki spekülasyonlara yol açabileceğidir.

Mithras'la Perseus figürleri arasındaki bağlantı, üç türdür; birincisi, Perseus takımıyıldızının *tauroctony*'de Mithras'ın doldurduğuna benzer bir konumu gökyüzünde doldurmaktadır; ikincisi, Perseus'un başındaki Frigya başlığıyla, Pers'le olan bağlantısıyla ve Perseus gibi, Mithras'ın da her zaman kurbanının bulunduğu yerden öteye bakması şeklinde, iki figür arasında ikonografik ve mitolojik paralellikler bulunmaktadır. Üçüncü olarak, Mitracılıkla, Perseus kültürünün önemli bir yeri olan Kilikya'nın kökenlerini birleştiren tarihsel-coğrafi kanıtlar bulunmaktadır²⁶.

Küçük Asya Şehir Sikkelerinde Mithras : Anadolu Şehir Sikkelerinde erken Mithras figürlü Sikke'ye M.Ö. yaklaşık 300-285 yıllarında Paphlagonia'da bir seri gümüş Amastris sikkesinde rastlamaktayız²⁷. Kraliçe Amastris ve Arsinoe dönemlerinde basılmış olan bu didrahmi'lerin ön yüzünde Mithras'ın Frig şapkalı, defne çelenkli ve yıldız süslemeli büstü yer almaktadır (Bkz. Fig. 8). Bu sikkelerin

²⁵ Bkz. SNG v. Aulock, *Kilikien*. No. 5957-5962.

²⁶ Ulansey 1989, s. 40-45.

²⁷ Bkz. SNG von Aulock, no. 152, 6798-6800; *Réc. Gén. Amastris*. s. 172-173. no. 1-8.

bazılarında şapka üzerinde yıldız bulunmaz. Pontus Krallığının gümüş sikkelerinin birçoğu üzerinde ise, Mithras, Perseus ve hemen hemen her sikkede Pontus Hilâl'i betimlenmiştir. İlk kez Pontus Kralı Mithridates III (M.Ö. 220-185) tetradrahmelerinin arka yüzünde²⁸ Pontus Hilâl'i görülmeye başlar. Pharnakes I'in (M.Ö. 185-169) tetradrahmi ve drahmelerinin arka yüzünde (Bkz. Fig. 10) Mithras ayakta, cepheden, kısa chiton ve chlamys giymiş, başında Mithras başlığı, sol kolunda bereket boynuzu ve caduceus tutuyor, sağ elinde aşağı doğru bağ çubuğunu bir geyik veya karaca yavrusu üzerine doğru uzatmış ve sol başlıkta Pontus Hilâl'i bulunmaktadır²⁹. Pontus'ta Mithridates hanedanlığı sikkelerinin tümünde mitraik simgeleri ve özellikle ay-yıldız'ı (Pontus hilâli) görmekteyiz. Bu sikkede Hermes-Mithras'ın yanındaki hayvan bir dişi geyik ve karaca'dır. Az sonra ele almış olacağımız Caracalla'ya ait Tarsus sikkesinde ilk defa görülen Mithras'ın boğa değil de, bir dişi geyik kurban etmesi, (Bkz. Fig. 26) bu örnekteki geyik figürü ile veya yine Tarsus'un Satrap Mazaios (M.Ö. 361-334) döneminde basılmış olan gümüş staterlerinde görülen aslanın bir dişi geyiğe saldırması (Bkz. SNG v. Aulock 5954-5956) olayı ile açıklanabilir. Mithridates IV (M.Ö. 169-150) sikkesinin arka yüzünde (Bkz. Fig. 9) Perseus'u sağ elinde başını kesmiş olduğu Gorgon başı, sol kolunda ise ucu kıvrık kılıcı (Harpe) ile görmekteyiz³⁰. Mithridates VI Eupator'un (M.Ö. 120-63) altın ve gümüş sikkelerinin arka yüzlerinde otlayan bir geyik ve Pegasus ile birlikte daima Pontus Hilâl'i bulunmaktadır³¹. Ayrıca Mithridates VI (M.Ö. 120-63) döneminde Colchis, Pontus ve Paphlagonia kentlerinde bastırılmış olan bronz sikkelerin birçoğunda Mithras başı, Gorgon başı ve Perseus figürlerine sıkça rastlanmaktadır. Pontus'daki bu Mitraik inanışın tesirleri Roma dönemi Pontus şehir sikkelerinde de şüremiştir. Özellikle Trapezus sikkelerinin arka yüzünde (Bkz. Fig. 14-15) Mithras at üzerinde sağa yürümekte, atın sağ ön ayağı yukarı kalkmış tırıs halde, önde yanan (alevli) bir altar ve atın gerisinde bir ağaç yer almaktadır³². Daha erken dönemden Trajan (Bkz. Fig. 13) ve Commodus sikkelerinin arka yüzlerinde ise, Frig başlıklı, şua taçlı ve yanında at protomu olan Mithras tasvirleri Trapezus sikkelerinde sıkça işlenmiştir³³. Trabzon sikkelerinde at üzerindeki Mithras tasvirinin³⁴ aynısı

²⁸ Bkz. Rec. Gén., s. 10-11 (Pl. I, Fig. 2-6).

²⁹ Bkz. Rec. Gén., s. 11-12. (Pl. I, Fig. 7-9) ; SNG v. Aulock, no. 2-3.

³⁰ Bkz. Rec. Gén., s. 12 (Pl. I, Fig. 11-12) ; SNG v. Aulock, no. 6674.

³¹ Bkz. Rec. Gén., s.13-20 (Pl. II, Fig. 1-12), (Pl. III, Fig. 1-6) ; SNG v. Aulock, no. 6-10 ve 6676-6683.

³² Bkz. Rec. Gén., s. 150-157, no. 16, 17, 19-21, 24-26, 29, 33-35, 39-41, 45, 49-50, 53, 54b, 55a, 56 (Pl. XV, Fig. 20-22).

³³ Bkz. Rec. Gén., s. 148-149, no. 4 ve 12 ; SNG v. Aulock, no. 6784.

³⁴ Arslan 1997, no. 193-195.

Kilikyada Seleukeia ad Kalykadnos (Silifke) sikkelerinde de görülmektedir³⁵ İsviçre kabinesinin bu kataloğunu ve daha birçok Kilikya sikkelerinin yayını gerçekleştirmiş olan Sn. Edoardo Levante at üzerindeki bu tipi şua taçlı bir tanrı olarak belirtmiştir. Sn. Levante'nin sadece tanrı olarak belirtmiş olduğu bu tiplerin de şüphesiz Mithras olduğunu burada belirtmek isterim. Trapezus sikkelerinde sıklıkla görülen (Bkz. Fig. 14-15) bu atlı Mithras tasvirleri, Seleukeia sikkelerinde de aynen (Bkz. Fig. 20-21) kopye edilmiştir. Ayrıca Pontus'ta Neocaesarea sikkelerinde, Mitraik tesirli olarak, Dioskurlar, Helios ve Mên Pharnakou. Amasia sikkelerinde, Ormuzd. Comana sikkelerinde tanrıça Mâ. Zela sikkelerinde ise Anahita (veya Anaitis) tapınağı resimlerine rastlamaktayız. Pontus'tan Cappadocia, Commagene, Galatia, Pisidia, Pamphylia, Lykaonia ve Kilikia'ya kadar olan çok geniş bölge içerisinde Mitraik betimlemeli sikkelere rastlamak mümkündür dedikten sonra, Roma dönemi için en önemli Mitraik kült merkezi ve asıl bildiri konumuz olan Kilikya sikkelerindeki Mithras kültü tesirli sikkelerden örnekler vermek istiyorum.

Kilikia şehir sikkelerinden burada vereceğim bazı örnek resimler daha önce yayınlanmış kataloklardan, orijinal resimler ise, Anadolu Medeniyetleri Müzesi koleksiyonundan bu kataloğa dahil edilmişlerdir. Yalnızca yine belirtmek isterim ki, Anadolu Medeniyetleri Müzesi koleksiyonundaki iki orijinal sikkeden Aigeai şehrinin burçlu (zodyaklı) sikkesi çok nadir olup, Mithras'ın dişi geyiği kurban ettiği Tarsus sikkesi ise, şimdiye kadar bilinmeyen (unique) bir örneği oluşturmaktadır.

Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ndeki Mitraik Kilikia Sikkeleri : Kilikia şehirlerine ait Mithraslı veya mitraik ögeli bu tip sikkelerden 6 orijinal örneğe (Fig. 18, 19, 22, 23, 25 ve 26) burada yer vermekteyiz. İki Mitraik sikke örneğimiz Anazarbus kentinden olup³⁶, Maximinus I (M.S. 235-238) ve Maximus Caesar'a (M.S. 235-238) aittir. Anazarbus'un her iki sikkesinde de Bir tapınak girişinde Burçler çemberi (zodyak) betimlemesi (Fig. 18-19) bulunmaktadır. Üçüncü ve dördüncü örnekler, Seleukeia ad Kalykadnos (Fig. 22-23) şehrinde seçilmişlerdir. Aynı tipte olan bu sikkelerden, Commodus (M.S. 177-192) ve Geta (M.S. 198-209) sikkelerinin arka yüzlerinde, Mithras'ın kutsal boğası ve onun simgesi ay-yıldız bulunmaktadır. Beşinci örnek ise, Aigeai şehrinde olup, Valerian (M.S. 253-260) sikkesidir³⁷. Bu sikke çok nadir ve dünyadaki bu tipin ikinci veya üçüncü örneğini oluşturmaktadır³⁸. Söz konusu bu sikkenin ön yüzünde, Valerian'ın

³⁵ Bkz. SNG Levante, no. 721, 754, 757-758, 782, 784.

³⁶ Bkz. Arslan 1998, no. 40 ve 66.

³⁷ Arslan 1992, no. 2.

³⁸ Bkz. E. Levante, "Greek Imperial Coinage of Cilicia. Work in Progress, Problems and Aims of Research. NOMISMATA 1, Historisch-numismatische Forschungen. Internationales Kolloquium zur kaiserzeitlichen Münzprägung Kleinasien. (27.-30. April in der Staatlichen Münzsammlung, München. Edizioni **enere** S.r.l. Milano. 1997. s. 45.

elinde tutmuş olduğu, yılan sarılı değnek ilk defa bu sikke üzerinde görülmektedir. Bu değneğe sarılmış yılan, acaba Mithras'ın boğayı kurban ettiği sırada akan kanından çıkan (Bkz. Fig. 2-3) yılanı mı veya Aigeai'de bulunan ve Akdeniz dünyasının en büyük Asklepios tapınağı olan Asklepios kültünü mü simgelemektedir ?. Ama arka yüzde, Mitraik kozmik sembol olan burç (zodyak) çemberi, şehrin isim ve ünvanları ve en orta merkezde ise, gorgon başı (Bkz. Fig. 4, 25) şüphesiz Kilikia'da ve Aigeai'de Mitraik tapınımının bir simgesi olduğunun bir göstergesidir bu burçlu nadir sikke. Altıncı örnek sikke ise, ünik bir Tarsus sikkesidir. Caracalla (M.S. 198-217) döneminden olan bu sikkenin arka yüzünde Mithras Frig şapkalı, kısa chiton giymiş, sol dizi ile sırtına abanmış olduğu dişi geyiği çöktürmüş ve kurban etmek üzere sol eliyle çenesinden kavramış ve sağ elindeki bıçağı saplamak üzere tasvir (Bkz. Fig. 26) edilmektedir. Söz konusu aynı sahne Mithras'ın boğayı kurban etmesi (Bkz. Fig. 2-3) ile aynıdır. Aynı şekilde, Gordian III (M.S. 238-244) dönemi bir Tarsus sikkesinde Mithras boğayı kurban etmektedir³⁹. Bizim buradaki sikkede ise, ilk kez görülen boğa kurban etme yerine, dişi geyik kurban edilmektedir⁴⁰. Bu yüzden Mithra ikonografisi açısından yeni bir gerçeğı ortaya çıkarmış olan Anadolu Medeniyetleri Müzesindeki bu ünik sikke çok önemli bir belgedir.

FİGÜR LİSTESİ

- 1- Nike'nin boğayı kurban etmesi (İtalya'dan terra-cota kabartma süsleme levhası, M.Ö. 1. y.y.).
- 2- Mithras'ın kutsal boğayı kurban etme sahnesi. (İtalya'dan mermer heykel, Roma dönemi).
- 3- Burçlarla çevrilmiş niş içinde Mithras'ın boğayı öldürmesi. (Mermer kabartma, Roma dönemi).
- 4- Mithras'ın kozmik semboli olan Kilikia-Aigeai şehrinin bronz bir sikkesi. (Bu sikkenin orijinali Anadolu Medeniyetleri Müzesinde olup, burada 25 nolu resimde görülmektedir.).
- 5- Mithras, burç (zodyak) çemberi ile çerçevlendirilmiş bir niş içinde, ayakta cepheden, kanatlı, omuzlarında hilâl, boğa başına basmakta, vücuduna yılan dolanmış, göbeğı üzerinde aslan başı, sağ elinde aevli meşale ve sol elinde asa tutmaktadır. (Mermer kabartma, Roma dönemi).
- 6- Roma dönemi bronz bir Tarsus sikkесinin arka yüzü : Perseus bir elinde Apollon Lykeios heykelini, diğer elinde ucu kıvrık kılıcını (harpe) tutmakta ve solda, yerde aslan ile boğa mücadelesi.
- 7- Roma dönemi bronz bir Tarsus sikkесinin arka yüzü : Perseus bir elinde kesmiş olduğu gorgon başını, diğer elinde harpe'sini tutmaktadır.

³⁹ Bkz. BMC 21, Tarsus s. 213 no. 258 [Pl. xxxvii.4.]

⁴⁰ Bkz. Arslan 1992, no. 92.

- 8- Paphlagonia-Amastris'ten (M.Ö. 285) bir gümüş sikkenin ön yüzünde yer alan Mithras başı.
- 9- Pontus kralı Mithridates IV (M.Ö. 170-150) gümüş sikkesinin arka yüzü : Perseus gorgon'un başını kesmiş tutuyor ve boşlukta Pontus hilâl'i.
- 10-Pontus kralı Pharnakes I (M.Ö. 185-159) gümüş sikkesi arka yüzü : Mithras - Dionysos veya Hermes ayakta cepheden, sağ elinde bağ çubuğu, sol kolunda bereket boynuzu ve caduceus tutuyor, sol yanında geyik yavrusu, boşlukta Pontus hilâl'i.
- 11-Pontus kralı Mithridates VI (M.Ö. 120-63) gümüş sikkesi arka yüzü : Otlayan geyik ve Pontus hilâl'i.
- 12-Pontus kralı Mithridates VI (M.Ö. 120-63) gümüş sikkesi arka yüzü : Otlayan Pegasus ve Pontus hilâl'i.
- 13-Pontus-Trapezus, Trajan (M.S. 98-117) bronz sikkesi arka yüzü : Mithras at üzerinde sağa.
- 14-Pontus-Trapezus, Severus Alexander (M.S. 222-235) bronz sikkesi: At üzerinde Mithras sağa.
- 15-Pontus-Trapezus, Philip I (M.S. 244-249) sikkesi : At üzerinde Mithras sağa.
- 16-Kilikia-Issos, satrap Tiribazos (M.Ö. 386-380) gümüş sikkesi ön yüzü: Güneş kursu üzerinde Ahura-Mazda.
- 17-Kilikia-Anemurion, Maximinus I (M.S. 235-238) bronz sikkesi arka yüzü : Perseus kesik gorgon başını ve harpe tutuyor.
- 18-Kilikia-Anazarbus, Maximinus I sikkesi arka yüzü : Tetrastyle tapınak girişinde astrolojik burç çemberi.
- 19-Kilikia-Anazarbus, Maximus Caesar sikkesi arka yüzü : Distyle tapınak girişinde astrolojik burç çemberi.
- 20-Kilikia-Seleukeia, Hadrian (M.S. 117-138) bronz sikkesi arka yüzü : Mithras at üzerinde sağa.
- 21-Kilikia-Seleukeia, Valerian (M.S. 253-260) bronz sikkesi arka yüzü : Mithras at üzerinde sağa.
- 22-Kilikia-Seleukeia, Commodus (M.S. 172-192) sikkesi arka yüzü : Kutsal boğa sağa yürüyor ve ay-yıldız.
- 23-Kilikia-Seleukeia, Geta (M.S. 198-209) sikkesi arka yüzü : Boğa sağa yürüyor ve üst'te ay-yıldız.
- 24-Kilikia-Koropissos bronz sikkesi : ön yüzde ay-yıldız, arka yüzde boğa sağa yürüyor ve üst'te ay-yıldız.
- 25-Kilikia-Aigeai, Valerian (M.S. 253-260) nadir bronz sikke : ön yüzde, imparator yılan sarılı değnek tutuyor ve arka yüzde, burç (zodyak) çemberi ortasında gorgon başı ve şehrin adı ve ünvan kısaltmaları.
- 26-Kilikia-Tarsus, Caracalla (M.S. 198-217) ünik sikkesi arka yüzü : Mithras'ın dişi geyiği kurban etmesi.

Not : 13, 14, 15, 18, 19, 22, 23, 25 ve 26 nolu sikkeler Anadolu Medeniyetleri Müzesi koleksiyonundandır.

KAYNAKÇA ve KISALTMALAR

- Anson 1916 L. Anson, *Numismatica Graeca*. London: Kegan Paul, Trench, Trübner, 1910-1916.
- Apollodorus *The Library*. İng. Çev. Sir James George Frazer. 2 vols. Cambridge: Harvard University Press, 1939.
- Arslan 1992 M. Arslan, "Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ndeki Roma Dönemi Kilikya Şehir Sikkeleri" Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1992 Yıllığı. Ankara. 1993. s. 197-273 (Lev. 1-105).
- Arslan 1997 M. Arslan, "Anadolu Medeniyetleri Müzesinde Bulunan Pontus Krallığı'na ve Pontus Kentlerine Ait Roma Devri Sikkeleri." ARKEOLOJİ DERGİSİ V. E.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları. (Edited By H. Malay). İzmir. 1997-1998. s. 63-109. (Lev. 1-226).
- Arslan 1998 M. Arslan, "Anadolu Medeniyetleri Müzesi Koleksiyonlarındaki Anazarbus Sikkeleri." OLBA 1. Mersin Üniversitesi, Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi Yayınları. Mersin. 1998. s. 97-119. (Lev. 18-24).
- Bianchi 1979 U. Bianchi, *Mysteria Mithrae*. Leiden: E. J. Brill, 1979.
- Blinkenberg 1924 C. Blinkenberg, "Gorgonne et lionne." Rev. Arch., ser. 5, no. 19 (1924), 267-279.
- BMC 13 W. Wroth, *A Catalogue of the Greek Coins in the British Museums: Pontus, Paphlagonia, Bitynia, and the Kingdom of Bosphorus*. London. 1889.
- BMC 21 George Francis Hill, *British Museum, A Catalogue of the Greek Coins in the Lycaonia, Isauria, Cilicia*. London. 1990.
- Cumont 1899 F. Cumont, *Textes et monuments figurés relatifs aux mystères de Mithra*. 2 vols. Brussels: H. Lamertin, 1896-1899.
- Cumont 1909 F. Cumont, *La Théologie solaire du paganisme romaine*. Paris: Librairie C. Klincksieck, 1909.
- Cumont 1956 F. Cumont, *The Mysteries of Mithra*. New York: Dover, 1956.
- Cumont 1960 F. Cumont, *Astrology and Religion among the Greeks and Romans*. New York. 1960.
- Dieterich 1966 A. Dieterich, *Eine Mithrasliturgie*. Stuttgart : B. G. Teubner, 1966.

- Duchesne 1962 J. Guillemin-Duchesne, *La Religion de l'Iran ancien*. Paris: Presses Universitaires de France, 1962.
- Dupuis 1795 C. Dupuis, *Origine de tous les cultes*. 7 vols. Paris: H. Agasse, 1795.
- Fontenrose 1959 J. Fontenrose, *Pyton*. Berkeley: University of California Press, 1959.
- Imhoof-Blumer F. Imhoof-Blumer, "Coin-Types of Some Kilikian Cities." *JHS* 18 (1898), s. 161-181.
- Imhoos-Blumer F. Imhoof-Blumer, "Die Kupferprägung des mithradatischen Reiches und andere Münzen des Pontus und Paphlagoniens." *Numismatische Zeitschrift* 5 (1912), s. 169-192.
- Jackson 1985 H. Jackson, "The Leontocephaline in Roman Mithraism." *Numen* 32, no. 1 (July 1985), s. 17-45.
- Ramsay 1907 W. M. Ramsay, *The Cities of St. Paul*. London: Hodder and Stoughton, 1907.
- Rec. Gén. W. Waddington, W. Babelon et T. Reinach, *Recueil Général des Monnaies Grecques d'Asie Mineure*. Paris. 1904-1925.
- Reinach 1888 T. Reinach, *Numismatique ancienne: Trois royaumes de l'Asie Mineure*. Paris. 1888.
- Renan 1923 E. Renan, *Marc-Aurèle et la fin du monde antique*. Paris: Calmann-Levy, 1923.
- Robert 1977 L. Robert, "Documents d'Asie Mineure." *BCH* 101 (1977), s. 43-136.
- Saxl 1931 F. Saxl, *Mithras: Typengeschichtliche Untersuchungen*. Berlin: Heinrich Keller, 1931.
- Schauenburg 1960 K. Schauenburg, *Perseus in der Kunst des Altertums*. Bonn: Rudolf Habelt, 1960.
- SNG Levante E. Levante, *Sylloge Nummorum Graecorum. Switzerland I. Levante-Cilicia*. Berne. 1986.
- SNG Paris 2 E. Levante, *Sylloge Nummorum Graecorum, France 2 : Cilicie*. Paris. 1993.
- SNG v. Aulock *Sylloge Nummorum Graecorum, Kilikien*. Sammlung Hans von Aulock. Berlin. 1966.
- Ulansey 1989 D. Ulansey, *The Origins of the Mithraic Mysteries*. New York-Oxford. 1989.

- Turcan 1975 R. Turcan, *Mithras Platonicus*. Leiden : E. J. Brill, 1975.
- Vermaseren 1960 M. Vermaseren, *Corpus Inscriptionum et monumentorum religionis mithriacae*. 2 vols. The Hague: Martinus Nijhoff, 1960.
- Vermaseren 1963 M. Vermaseren, *Mithras, the Secret God*. New York: Barnes and Noble, 1963.
- Wikander 1951 S. Wikander, *Etudes sur les mystères de Mithras*. Arsbok: Vetenskapssocieteten i Lund, 1951.
- Ziegler 1993 R. Ziegler, *Untersuchungen zur Münzprägung von Anazarbus*. Vienna. 1993

Fig. 1

Fig. 2

Fig. 3

Fig. 4

Fig. 5

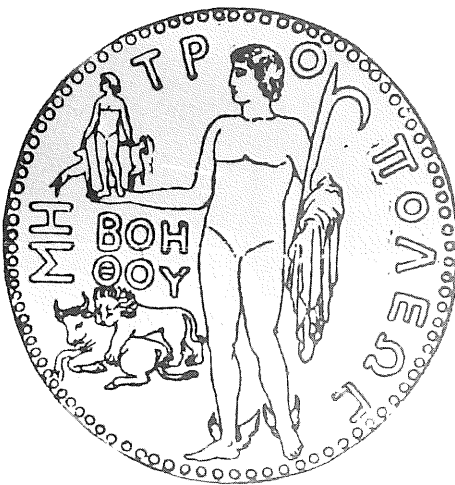

Fig. 6

Fig. 7

Fig. 8-15

Fig. 16-26